

Fenomenologia suferinței în romanele dostoievskiene (manifestări și mărturii – glas al conștiinței)

1. Rezumat

Teza cu titlul, *Fenomenologia suferinței în romanele dostoievskiene (manifestări și mărturii – glas al conștiinței)*, tratează fenomenologia suferinței, încercând o modestă contribuție la direcțiile exploarate până în prezent. Tema de cercetare doctorală vizează o perspectivă interdisciplinară, teologia și literatura. Suferința este tratată ca mod de exprimare a convingerilor scriitorului, fenomenologia ei făcându-se cunoscută prin manifestări și mărturii ale scriitorului în mod direct, ale personajelor operei și ale exegeților operei, ca glas al conștiinței. Aspectele aparent colaterale sunt elemente cuprinse intrinsec în fenomenologia suferinței, fapt demonstrat în conținutul fiecărui capitol.

Studiul este organizat în 9 capitole cărora li se adugă argumentul și concluziile.

Primul capitol (1), *Fenomenul religios în scrierile dostoievskiene*, arată însemnătatea factorului religios pentru scriitorul rus, relația cu divinitatea. Exegeza demonstrează că religiosul dă operei valoare culturală și importanța lecturii, că înțelegerea profundă a operei cere cunoașterea spiritualității ortodoxe, că relația lui Dostoievski cu Dumnezeu este o luptă și determină reflecții ale omului, că viziunea hristică marchează opera sa. Sunt urmărite opiniile mai multor iubitori ai scrierilor sale: Steven Cassedy, A. Boyce Gibson, Malcom Jones, Paul Evdokimov, Jean Drouilly. George Pattison și Diane Oenning, Hans Robert Januss, Wolfgang Iser, Vyacheslav Ivanov.

Al doilea capitol (2), *Creația dostoievskină și mesajul evanghelic*, se divide în două subcapitole: *Cultura și glasul Evangheliei* (2.1), *Sfânta Scriptură generatoare de literatură dostoievskiană (prezența intertextului biblic)*. Pornind de la o definiție a artei necesară omului ca pâinea și apa, cercetarea demonstrează că, prin relația cu *Sfânta Scriptură*, opera

lui Dostoievski rămâne nu numai un permanent act de cultură, ci și un act formator al omului. Prin intertextualitatea biblică se demonstrează că *Biblia* devine pentru Dostoievski un izvor de inspirație, fapt concretizat prin exemplele de intertext biblic în opera scriitorului. Apar în planul principal al capitolului noțiunile de *cultură* și de *intertextualitate* cu semnificații în universul specific domeniului tratat și cu semnificațiile acceptate în economia lucrării noastre. Teoretizarea conceptelor este urmată de accepțiuni și exemple ale exegeților domeniilor teologiei și literaturii, ale filosofiei: ieromonah Rafail Noica, Anca Manolescu, arhiepiscopul Anastasios Yannoulatos, Nicolae Steinhardt, Constantin Noica, Andrei Pleșu, Ioan Pânzaru, Mihail Neamțu, Constantin Jinga.

În economia lucrării am acordat un spațiu amplu *Parabolelor evanghelice*, ca izvor de inspirație în opera lui Dostoievski (cap.3). Toate marile romane dostoievskiene au un substrat parabolico-evanghelic. Cercetarea conține trimiteri concrete la *Parabolele Evanghelice* existente în opera scriitorului, ca intertext biblic sau prezente sub altă formă. Am demonstrat că mesajul transmis este în acord cu mesajul evanghelic existent, înțelegerea realizându-se într-un context ales cu respect și sensibilitate de scriitor. În romanul *Crimă și pedeapsă*, în cele două subcapitole ale capitolului al treilea (3.1) și (3.2), am urmărit cu exemplificări din viața personajelor următoarele aspecte: păcatul și învierea, noblețea sărăciei, individualismul nihilist, personalitatea umană și egoismul, sărăcia asumată ca focar de păstrare a unor sentimente și valori nobile, păstrarea naturii spirituale cu care l-a înzestrat Dumnezeu pe om indiferent de tenebrele păcatului, luciditatea personajului care rămâne rațional fiind conștient de hăul unde a ajuns datorită păcatului, mila, lupta cu patimile, conștientizarea pericolului vieții pe care o duc, autocondamnarea sinceră, resemnarea definitivă, lipsa totală de vanitate, regenerarea prin căință și iertare. În cadrul acestei abordări, analiza se oprește asupra personajului Marmeladov din perspectiva *Parabolei bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr* (3.1); iar în cea de-a doua parte (3.2) a incursiunii intertextuale, analiza personajul Raskolnikov, din prisma căinței și a iertării. Am surprins și momentul în care Raskolnikov și Sonia stau aplecați asupra *Evangheliei* lecturând *Învierea lui Lazăr*. Cercetarea continuă cu „*Idiotul*” – romanul unei veșnice copilării (3.3). Pilda copilului, model al desăvârșirii, este dezbătută prin intermediul personajului central Mișkin. Prin personajul Lebedev se transpune gândirea autorului cu privire la importanța unei organizări morale a umanității. Mitul în roman și motivele teologice conțin întrebări cu privire la problemele existențiale dintotdeauna, dar oferă și

răspunsuri. Multe pasaje sunt urmărite atât din perspectiva scriitorului, prezentă în paginile romanului, cât și din cea teologică, cartea *Apocalipsei*: cap. 6, 1-6; cap.8, 10-11 despre „Steaua Pelin” și cap. 21 și 22 în care se face referire la „izvoarele vieții”. În „*Demonii*” – *altă față a suferinței*, personajul Kirillov este considerat exemplu concludent al omului căzut în mrejele necredinței. Personajul Stavroghin și alte tipuri umane dostoievskiene, din acest roman, sunt pedepsite, devenind victime ale propriului crez, al nihilismului. Opera întruchipează ideea unui roman filosofic în care se întâlnesc politicul și religiosul. Prin intermediul eroilor săi, scriitorul arată starea în care se află omul modern: o acută confuzie existențială, confundând Creatorul cu creația, o altă față a suferinței. Nu se acceptă compromisul la adresa moralei. Ultimul subcapitol, din perspectiva prezenței referințelor biblice, este centrat pe *Legenda Marelui Inchizitor* din romanul *Frații Karamazov*. Episodul ispitirii Mântuitorului în pustiu la Carantaniei este principala secvență. În hermeneutica celor trei ispitiri se află cheia mesajului transmis lectorului acestui roman. Nu se putea găsi un alt pasaj mai plin de înțeles de care autorul rus să uzeze pentru a critica materialismul Occidentului și îndepărtarea acestuia de adevăratele valori creștine, dar și incapacitatea de a-l accepta pe Hristos datorită obtuzității în care se află.

Al patrulea capitol (4), *Spovedania – cale de ieșire din suferință* circumscrie rolul pe care *spovedania* îl are în romanul dostoievskian, o barcă de salvare în caz de furtună, *cale de ieșire din suferință*; aceasta intervine în momentul în care starea de tensiune și nervozitate ajunge la cote nebănuite, în care frământările și chinurile spirituale devin greu de suportat. Spovedania atinge cote nebănuite în transformarea spirituală a personajelor. Mărturisirea apare pe fondul unui protest categoric împotriva răului săvârșit. În străfundul sufletesc al ființei umane se iscă o revoltă care nu mai poate suporta păcatul înfăptuit și trebuie să-l elimine afară din suflet. Credem că nu există personaj dostoievskian care să nu fi fost atins de această maladie a disperării. Primul personaj ales este Ippolit Terentiev din romanul *Idiotul*. Am urmărit teoria comunicării, tabloul lui Holbein și zidul lui Meyer. *Spovedania* lui este *consecință a răzvrătirii și a iraționalului* (4.1). *Spovedania lui Ivan Karamazov - între măreție și mediocritate* (4.2) este subcapitolul în care se face cunoștință cu filosoful, omul de știință și moralistul Ivan Karamazov. Confesiunea în fața fratelui său Alioșa și a Starețului Zosima are în centrul ei existența lui Dumnezeu, iubirea de aproapele și spiritul euclidian. Ivan Karamazov este un personaj modern al romanului, în el cuprinzându-se întregul zbucium al creației dostoievskiene. Ivan nu a înțeles că suferințele

constituie o mare școală religioasă prin care trebuie să treacă omenirea. Personajul constituie previziunea pe care Dostoievski o face la adresa întregii umanități. Cercetarea, în perimetrul mărturisirii, se încheie cu subcapitolul, *Confesiunea lui Nikolai Stavroghin – o analiză a psihologiei demonice* (4.3). Pentru ateismul lui Stavroghin spovedania reprezintă o încercare, mai degrabă, un efort al rațiunii care dorește iertare, dar nu iartă, dorește să sufere, dar nu poate suferi, vrea să fie liber, dar este rob individualismului. Scriitorul dezvăluie, prin acest personaj, criza umanismului, dar și întreaga indiferență a omului față de destinul său.

Drama individualismului raționalist constituie titlul celui de-al cincilea capitol (5). Atitudinea insului singularizat, situat la granița dintre potențialitatea divină a omului și raționalismul individualist este întrupată în personajul Rodion Raskolnikov din *Crimă și pedeapsă*. Acest personaj cu o atitudine individualistă, ale cărei rădăcini se regăsesc în egocentrism, reprezintă oamenii izolați și, realmente, nefericiți. Aceste tipologii create de scriitor au un suflet bun, dar se dedau orgiei de a raționa, de a cugeta, de a găsi prin ele însele sensul vieții și al lumii. Prin Raskolnikov romancierul demonstrează că excesul de raționalitate poate distruge viața, fiind cel mai mare dușman al acesteia (5.1). Cea de-a doua parte a abordării noastre (5.2) supune analizei modalitatea prin care acest ins egoist, prăbușit de povara păcatului, are capacitatea, ca, printr-o re poziționare corectă în raport cu Creatorul, să se elibereze de povara orgoliului care i-a adus atâta nenorocire.

Următoarele capitole *Mântuirea prin suferință* (cap.6) și *Suferința copiilor – între tăcere și revoltă* (cap.7) constituie capitolele centrale ale cercetării. *Mântuirea prin suferință* aduce în atenție, în partea de început, *Mărturii despre suferința văzută ca act de mântuire* (6.1), mărturii despre această constatare de la: George Remete, Miguel de Unamuno, Tudor Vianu, Adolphe Gerché, Aura Christi, Ion Mânzat. Partea următoare intitulată *Voluptatea umiținței și dragostea suferinței* (6.2) se constituie într-o prezentare a acestor fenomene în comportamentul unor personaje dostoievskiene, personaje selectate tocmai pentru că se înscriu în sfera acestor trăiri. Astfel, am selectat ca personaje reprezentative pentru exemplificare pe Marmeladov din *Crimă și pedeapsă*, respectiv Dmitri Karamazov din *Frații Karamazov*. *Descoperirea chipului hristic în omul decăzut* (6.3) aduce mărturii despre valori precum adevărul și dreptatea, frumosul și binele, capacitatea omului de a acționa pentru a dobândi fericirea prin sacrificiu și suferință. *Firul de ceapă salvator* (6.4), specific dostoievskian, arată că omul păcătos acceptă suferința,

cale unică de purificare, dar nu printr-o manifestare a orgoliului, ci printr-un act de smerenie prin care omul renunță la sine pentru a se salva în Dumnezeu.

Capitolul, *Suferința copiilor – între tăcere și revoltă* (cap.7), abordează una dintre temele cele mai sensibile ale creației dostoievskiene: suferința copiilor. Prima parte prezintă principalele figuri tinere care străbat opera scriitorului, urmărind entuziasmul specific acestei vârste, rolul pe care inocența copiilor îl are asupra adulților. În final se evidențiază drama lui Ivan Karamazov privind suferința copiilor. Cercetarea în cadrul acestui capitol evidențiază două aspecte foarte importante: tăcerea și revolta. Eroii pozitivi și revoltatul Ivan sunt purtători ai răspunsurilor scriitorului, mai mult un mister decât o dezvăluire a acestuia. Acceptarea lui Hristos și jertfa Lui este marea taină a suferinței, spectacolul desăvârșirii prin iertarea celor care o pricinuiesc - suferința, plată a armoniei. Analogia între Iov și personajul Ivan Kamarazov, analogie pe baza comentariilor de ordin religios cu trimiteri la studii teologice, oferă cititorului două exemple de opinii existente în călătoria terestră a omului, exemple care duc sau nu pe calea desăvârșirii.

Iubirea jertfelnică - antidot împotriva suferinței (cap.8) aduce o abordare comparativă între drama insului singularizat și suferința tămăduitoare a iubirii jertfelnice pentru celălalt, iubirea fiind în creația dostoievskiană din plin pardosită cu suferință. Dostoievski are marele merit de a ne arăta că nu orice iubire poate fi creștină, arătând diferite ipostaze ale iubirii, de la eros și până la iubirea agapică și de la o lume a desfrâului la iubirea filocalică transpusă în special prin gura starețului Zosima și a Episcopului Tihon. Iubirea de Dumnezeu, ca posibilitate a mântuirii și restabilire a liniștii sufletești, reprezintă un real topos în romanele dostoievskiene. Prin iubirea față de Dumnezeu și de aproapele, personajele dostoievskiene au șansa de a-și purifica și mântui sufletul, fiind o adevărată lumină care arată calea pentru a ajunge în final la împăcarea cu sine și cu semenii. Prin personajele negative, de tipul lui Smerdeakov, Ivan, Feodor Karamazov, Raskolnikov, Piotr Stepanovici, Stavroghin, Kirilov ș.a., scriitorul dezvăluie cum, datorită lipsei de iubire față de Dumnezeu și de aproapele, omul ajunge să rătăcească în propria închisoare a patimilor egoiste. În această secvență a cercetării sunt aduse în atenție personajele Sonia, prințul Mișkin și Starețul Zosima. Sonia Marmeladova, prin suferință se purifică pe sine și pe alții. În următorul subcapitol (8.2), prințul Mișkin apare ca un reprezentant pentru ceea ce înseamnă iubire universală: candoare de copil și frumusețe sufletească. Concepția religioasă a scriitorului rus, la care a ajuns, în urma atâtor frământări, este înfățișată prin

intermediul starețului Zosima. În subcapitolul (8.3) este conturată figura starețului, doctrina sa de viață, ca un răspuns dat modernismului ateu care începea să se instaleze în spațiul ortodox.

Ultimul capitol (9), *Teme dostoievskiene între suferință și credință*, este dedicat temelor dostoievskiene, considerate de noi, cele mai controversate. *Sinuciderea și lipsa de sens a vieții* constituie primul subcapitol (9.1). Personajele care au ajuns să săvârșească acest gest sunt Kirillov, Smerdeakov, Stavroghin, Kraft, iar cele care s-au salvat sunt Ippolit, Raskolnikov. Prezentăm concepția scriitorului privind acest păcat al sinuciderii, așa cu reiese din: *Adolescentul, Frații Karamazov, Jurnal de scriitor*. În cel de al doilea subcapitol (9.2), *Libertatea fără Hristos – sursă a suferinței*, atenția noastră se îndreaptă asupra modului în care Dostoievski a transpus în scrierile sale libertatea. Pentru a atinge libertatea deplină omul trece prin întuneric, agonie și tragedie. Răul constituie principalul subiect al celui de-al treilea subcapitol, *Înlăturarea răului prin înfăptuirea binelui – Alioșa Karamazov* (9.3). Personajul Aliosa Karamazov a reușit prin smerenie, iertare, răbdare, bunătatea, iubire față de Dumnezeu și de aproapele să învingă orice forță a răului. Se face cunoscută viziunea scriitorului despre iad, subliniind apropierea opiniei scriitorului în privința concepției despre iad cu cea a Sfântul Isaac Sirul. Ultima parte a acestui capitol, *Credință vs nihilism* (9.4), are în centrul lui confruntarea dintre credință și nihilism. Lipsa credinței poate duce inclusiv la crimă sau sinucidere, iar confruntarea cu Dumnezeu, cum se întâmplă în cazul lui Ivan, a dus la moartea spirituală a omului. Personajul Arkadi Dolgoruki din *Adolescentul* trece de la necredința la credință. Abordarea noastră urmărește și convingerile scriitorului în materie de credință.

Aceste nouă capitole ale lucrării sunt urmate de o secțiune dedicată concluziilor și una bibliografiei.

2. Cuvinte cheie: suferință, fenomenologie, mântuire, credință, spovedanie

3. Cuprins

Argument

1. Fenomenul religios și scrierile dostoievskiene

2. Creația dostoevskiană și mesajul evanghelic
 - 2.1. Cultura și glasul *Evangheliei*
 - 2.2. *Sfânta Scriptură* – generatoare de literatură dostoevskiană (prezența intertextului biblic)
3. Parabolele Evanghelice – izvor și semn al credinței
 - 3.1. Păcat și înviere, noblețea sărăciei (*Crimă și pedeapsă*)
 - 3.2. *Învierea lui Lazăr* – căință și iertare (*Crimă și pedeapsă*)
 - 3.3. *Idiotul* – romanul unei veșnice copilării (morală – salvatoare de la autodistrugere)
 - 3.4. *Demonii* – altă față a suferinței
 - 3.5. *Frații Karamazov* – dimensiunea mitică a romanului. Legenda Marelui Inchizitor
4. Spovedania – cale de ieșire din suferință
 - 4.1. Spovedania lui Ippolit Terentiev- consecință a răzvrătirii și a iraționalului
 - 4.2. Spovedania lui Ivan Karamazov - între măreție și mediocritate
 - 4.3. Spovedania lui Nikolai Stavroghin - o analiză a psihologiei demonice
5. Drama individualismului raționalist
 - 5.1. Drama unei iluzii – libertatea prin păcat
 - 5.2. Contemplarea suferinței prin pocăință – mărturisire
6. Mântuirea prin suferință
 - 6.1. Mărturii despre suferința văzută ca act de mântuire
 - 6.2. Voluptatea umilinței și dragostea suferinței
 - 6.3. Descoperirea chipului hristic în omul decăzut
 - 6.4. „Firul de ceapă” salvator
7. Suferința copiilor - între tăcere și revoltă
8. Iubirea jertfelnică – antidot împotriva suferinței
 - 8.1. Sonia Marmeladova – modelul unei jertfelnicii asumate

8.2. Prințul Mișkin – „frumusețea va salva lumea?”

8.3. Starețul Zosima – model al desăvârșirii morale

9. Teme dostoevskiene între suferință și credință

9.1. Sinuciderea și lipsa de sens a vieții

9.2. Libertate fără Hristos – sursă a suferinței

Concluzii

Bibliografie

Texte suport

Dicționare

Studii și articole

Sitografie